

David Pilling

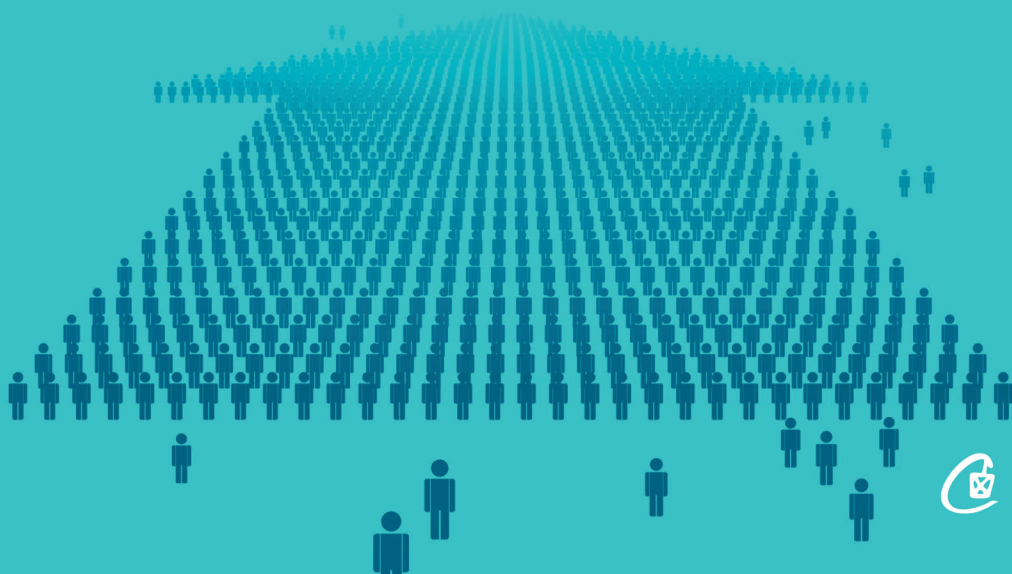
“

Pătrunzătoare și antrenantă.

— THE TIMES

CREȘTEREA , ECONOMICĂ, *o amăgire*

BOGĂȚIA, SĂRĂCIA ȘI
BUNĂSTAREA NAȚIUNILOR

Cultul creșterii

Timp de peste 70 de ani, societățile avansate ale lumii s-au uitat galeș în oglindă și au admirat ceea ce vedeau: creștere. Oglinda se numește produsul intern brut și a devenit principalul etalon în funcție de care judecăm bunăstarea unei economii sau a unei societăți. Economia (lucrul pe care PIB-ul își propune să-l măsoare) influențează totul. Nu o poți mirosi ori atinge, dar este zgomotul de fond al lumii moderne. Este principalul combustibil care alimentează titlurile de ziare, canalele de business și dezbaterile politice. Și totuși, pentru un concept fundamental, surprinzător de puțini oameni știu ce este economia sau cum îi cuantificăm progresul. Tot ce știm noi este că ea trebuie să crească mereu.

Definim economia în termeni de PIB.* În zilele noastre, în ciuda avertismentelor inventatorului său, PIB-ul a devenit etalonul în funcție de care se măsoară bunăstarea unei țări. Dacă economia crește, atunci lucrurile trebuie să stau bine. Dacă economia se contractă, situația nu e așa grozavă.

* Pentru scopurile acestei cărți, termenii „economie“ și „PIB“ sunt interșanjabili (doar dacă nu e specificat contrariul) din moment ce definim economia în funcție de mărimea PIB-ului ei. De asemenea, economia va mai apărea uneori și sub numele de „venit național“. Creșterea PIB-ului este sinonimă cu creșterea în general. (*N. a.*)

Însă această oglindă de la care nu ne mai dezlipim ochii este mai degrabă potrivită unui bâlci decât unei săli de baie. Imaginea pe care o reflectă e grosolan distorsionată și, din ce în ce mai des, străină de realitate. Oglinda noastră economică e stricată.

Trăim într-o „epocă a furiei“, caracterizată de reacții populare virulente și de respingerea unor instituții și idealuri respectate înainte, printre care se numără inclusiv liberalismul vestic și condițiile istorice care l-au făcut posibil.¹ În Statele Unite, această stare de fapt a condus la ascensiunea lui Donald Trump. Marea Britanie a votat pentru Brexit, iar în Europa, partidele neconvenționale, atât de dreapta, cât și de stânga, au început să conteste statu-quo-ul. Asistăm la convulsii politice, provocate de revolte populare, din India până în Brazilia și din Filipine până în Turcia.

Există multe explicații concurente ale cauzelor furiei populare dezlănțuite în țări care, judecând după criteriile convenționale, nu au fost niciodată mai bogate ca acum. Toate aceste explicații, oricât de diferite, au totuși ceva în comun. Oamenii nu consideră că narațiunea oficială, cea construită, în principal, de economiști, reflectă realitatea vieții lor. Unele dintre forțele aflate în spatele acestui recul sunt generate de problemele identitare, senzația de neajutorare, penuria de locuințe accesibile ca preț, diluarea comunității și mânia resimțită împotriva jocurilor financiare de putere și a nivelurilor crescânde ale inegalității. Altele sunt generate de faptul că definițiile noastre ale „creșterii“ și „economiei“ nu mai corespund experienței de viață a oamenilor. Această carte își propune să explice prăpastia care s-a născut între

declarațiile experților despre viețile noastre și felul în care le înțelegem și le trăim efectiv noi înșine.

Deși aproape toată lumea a auzit de PIB, puțini știu că a fost inventat foarte recent, în anii 1930, ca instrument de contracarare a Marii Crize Economice, fiind apoi regândit în timpul pregătirilor pentru cel de Al Doilea Război Mondial. Primul lucru pe care trebuie să-l înțelegi este că economia nu e un fenomen natural, un adevăr care să fie descoperit. Înainte de 1930, ea practic nu exista. E o invenție umană, la fel ca vata pe băț, asigurarea mașinii sau contabilitatea în partidă dublă.

Dacă PIB-ul ar fi o persoană, moralitatea i-ar fi indifereentă, asta dacă n-ar fi de-a dreptul inconștientă de existența ei. Ceea ce măsoară PIB-ul este producția de orice fel, bună sau rea. PIB-ului îi place poluarea, mai ales dacă trebuie să cheltuiești bani pentru a scăpa de ea. Îi place infracționalitatea, fiindcă îndrăgește forțele polițienești numeroase și repararea ferestrelor sparte. Uraganul Katrina îi merge la inimă, iar împotriva războaielor nu are obiecții. Adoră să cuantifice, în etapele premergătoare conflictului, numărul de arme, avioane și focoase, iar apoi îi place să contabilizeze tot efortul depus pentru a reconstrui orașele distruse din ruinele fumegânde rămase în urmă. PIB-ul e bun la număr, dar nu se pricepe mai deloc să discearnă calitativ. Are maniere deplorabile la masă. Îi este indiferent dacă pentru cină are la dispoziție un cuțit, o furculiță și o lingură sau doar trei furculițe.²

PIB-ul e un mercenar. Nu se coboară până într-acolo încât să ia în considerare tranzacțiile în care banii nu-și

schimbă proprietarul. Are oroare de făcut curățenie în casă de unul singur (cel puțin aici putem cădea de acord) și strâmbă din nas doar la auzul celei mai mărunte activități voluntare. În țările sărace, are probleme serioase în a cartografia activitățile oamenilor, a căror covârșitoare majoritate se desfășoară în afara economiei fiscalizate. Poate contabiliza o sticlă de Evian din supermarket, dar nu și impactul economic al unei fete din Etiopia care își târșâie pașii kilometri întregi pentru a aduce apă de la o fântână.

Creșterea e progenitura epocii manufacturiere, iar PIB-ul a fost în primul rând proiectat pentru a măsura producția fizică. Îi vine greu să înțeleagă economiile moderne în care serviciile joacă un rol important: un defect grav în țările bogate, dominate de servicii, cum ar fi asigurările sau grădinaritul peisagistic. Nu se descurcă rău la contabilizarea producției de cărămizi, țevi de oțel și biciclete, adică a „lucrurilor care-ți pot cădea pe picior”⁵. Dar dacă îl aplicăm tunsorilor, ședințelor de psihanaliză și descărcărilor de muzică de pe internet, va deveni extrem de ambiguu. Nu e potrivit să măsoare progresul, exact lucrul acela la care ne închipuim că merge de minune. Pentru principalul nostru mijloc de măsurare a creșterii, un antibiotic valorează câțiva cenți, deși un miliardar sifilitic de acum 100 de ani ar fi plătit cu dragă inimă mai mult de jumătate din avere pentru o cură de șapte zile.

Pe scurt, definiția noastră a economiei este destul de rudimentară. După cum cineva remarcă în trecut: „Dacă ești prins într-un ambuteiaj timp de o oră, PIB-ul are de câștigat. Dacă mergi acasă la un prieten pentru a-l ajuta, nu

câștigă deloc.“ Acest fapt este, spunea el, „tot ce trebuie să știi“ despre PIB. În speranța că se înșela în această privință, sper că veți citi mai departe.

Cu toții avem o senzație instinctuală că ceva e în neregulă cu lumea de azi. Dar ne vine greu să punem punctul pe i. Criza financiară globală din 2008 a fost semnalul suprem că economiștii ne-au înșelat așteptările. În anii dinaintea prăbușirii Lehman Brothers și a instalării recesiunii în aproape întreaga lume occidentală, cultul creșterii ne-a făcut să venerăm economiile. Oameni ca Alan Greenspan, președintele Rezervei Federale, spuneau că totul merge cum nu se poate mai bine și că piețele trebuiau lăsate în voia lor pentru a ne aduce din ce în ce mai multă bogăție.

De fapt, indicatorii noștri standard ne spuneau prea puțin despre ceea ce genera creșterea: fundația pe care fusese edificată era una a datoriilor care stăteau să explodeze și a din ce în ce mai istețelor (a se citi „din ce în ce mai stupidelor“) inginerii financiare ale bancherilor obsedați de bonusuri. Economiiile avansate atinseseră, chipurile, o nouă stare de nirvana, cunoscută drept Marea Moderație, în care boomurile și falimentele fuseseră eliminate de tehnocrați abili; iar piața, lăsată să funcționeze după propriile capricii, tindea mereu către minunata stare de echilibru.

Creșterea economică ne spunea puține despre inegalitățile crescânde sau despre imensele dezechilibre economice de la nivel mondial. Statele Unite acumulasero un deficit comercial enorm, finanțat de China și de exportatorii de petrol din Orientul Mijlociu, țări care nu făceau altceva

decât să își recicleze surplusul comercial prin obligațiuni ale Trezoreriei americane. De fapt, chinezii le împrumutau bani americanilor ca aceștia să-și poată permite toate chestiile produse în fabricile lumii. Asta a făcut caruselul creșterii să se învâртеască în continuare. Până ce s-a oprit. Ani mai târziu, multe țări vestice, mai ales din Europa, încă se zbat să-și aducă economiile la nivelurile anterioare lui 2008. S-a dovedit că mare parte din creșterea anilor precedenți fusese o iluzie.

Una dintre problemele creșterii economice este faptul că ea are nevoie de creșterea neîncetată a producției și a consumului, care sunt strâns legate între ele. Dacă nu ne dorim tot mai multe lucruri, tot mai multe experiențe pentru care să plătim, creșterea va stagna, într-un final. Pentru ca economiile noastre să meargă doar înainte, trebuie să ne dovedim nesățioși. Baza economiei moderne este aceea că dorința noastră de a cumpăra lucruri noi nu are limite. Totuși, în adâncul sufletului, știm că un asemenea drum e nebunesc.

Cu câțiva ani în urmă, revista satirică *The Onion* a publicat un text despre Chen Hsien, un muncitor chinez imaginar care produce „rahaturi de plastic“ imaginare pentru americani plictisiți. Fidel stilului *The Onion*, textul era la limita ofensei, însă tăia în carne vie pentru a dezvălui o problemă reală. Mirat, Chen nu se putea opri să nu scuture din cap în fața lucrurilor incredibil de inutile pe care era obligat să le producă, de la aparate pentru tăiat legumele și distribuitoare de pungă de plastic până la mașina cu microunde pentru gătit omletă, lupe fosforescente pentru citit în întuneric,

coșuri pentru dosare împodobite de Crăciun, huse de lentile de contact în formă de animale și cârlige de perete cu spate aderent. „Am mai auzit și că, în momentul în care nu-și mai doresc un obiect, pur și simplu îl aruncă la gunoi. Câtă risipă și nepăsare“, spune el cu obidă. „De unde atâta cerere pentru gadgeturi de bucătărie? Pot înțelege că e important să ai un wok bun, un aparat de gătit orezul, un fierbător de ceai, un reșou, câteva ustensile, porțelan de calitate, un ceainic cu sită și, poate, un termos. Dar ce faci cu restul lucrurilor: unde le pun americanii? De câte ori folosești un suport pentru foile de taco? «Ah, chiar am nevoie de un suport pentru sertarul cu tacâmuri sau o să fac crize.» Taci din gură, american prostănac.“⁴

Lamentarea lui Chen atinge un punct sensibil pentru majoritatea dintre noi, cei care trăim în societățile bogate, fiindcă știm toți foarte bine că mereu cumpărăm lucruri despre care nu bănuiam vreodată că ni le dorim și pe care nu le vom folosi a doua oară. Publicitatea și invidia pe care o resimțim față de prietenii și vecinii noștri ne fac să cumpărăm din ce în ce mai mult și să dăm la schimb lucrurile mai vechi pentru a obține altele noi. Până ce veți avea ocazia să citiți asta, iPhone 5-ul meu nu va mai fi un vârf de gamă, ci o glumă. Mai știm și că unele bunuri, ca mașinile de spălat și prăjitoarele de pâine, sunt special proiectate să se strice rapid, pentru ca noi să achiziționăm mereu altele, într-un ciclu al consumului care nu se va sfârși niciodată.

Lucrurile pe care Chen le produce par ridicole. Dar ele nu sunt nici pe departe imagine. Catalogul de cumpărături SkyMall, care le permite pasagerilor liniilor aviatice să

comande în timp ce stau așezați confortabil pe scaunele lor, oferea o gamă extrem de largă de produse pe care toată lumea ar trebui să le aibă, printre care portretul animalului tău de companie în ținută nobiliară de secol XVII (49 de dolari), un cap de veveriță pe soclu (24,95 dolari), o statuie în mărime naturală a unei maimuțe din junglă atârând de o creangă (129 de dolari) și, cel mai important, buze de cauciuc pentru câinele tău (29,95 dolari). Când economiștii spun că problemele actuale ale lumii sunt cauzate de o lipsă cronică de cerere, te întrebi stupefiat ce altceva ne-am mai putea dori.⁵

Din perspectiva economiștilor, lumea nu a arătat niciodată mai bine, iar puterea noastră de cumpărare n-a fost niciodată mai impresionantă. Economia Statelor Unite a crescut, mai mult sau mai puțin fără oprire, din 1942 încoace, adică de la publicarea primului set de informații din sistemul contabilității naționale. Același lucru este adevărat pentru Marea Britanie, precum și pentru majoritatea Europei. După un foarte scurt răgaz care a urmat crahului din 2008, majoritatea economiilor și-au reluat traiectoria ascendentă, chiar dacă într-un ritm mai lent. Așadar, chiar dacă a încetinit creșterea, economiile noastre nu au fost niciodată mai mari. Iar dacă folosim creșterea acumulată drept corespondent pentru bunăstare, atunci înseamnă că nu ne-am aflat niciodată într-o situație mai bună ca acum.

O problemă evidentă cu încrederea exagerată în creștere este aceea că roadele ei nu sunt niciodată împărțite egal. Modelul standard după care calculăm venitul mediu (sau bunăstarea) este simplu: se împarte suma totală de bani

rezultată din economia unei țări la numărul de oameni care locuiesc acolo. Dar a face media este o capcană. Media este profund înșelătoare. Bancherii câștigă mai mult decât brutarii, care câștigă mai mult decât șomerii. Să luăm în considerare un caz extrem: dacă întregul venit al unei țări bogate ar merge în buzunarele unui singur individ, iar ceilalți nu s-ar alege cu nimic, atunci o persoană obișnuită ar trebui să se descurce, în medie, binișor. În mod normal însă, o persoană obișnuită va muri de foame.

În lumea reală nu întâlnești asemenea extreme (cel puțin nu în afara Coreei de Nord), dar chiar și într-o țară ca Statele Unite, media poate fi denaturată în mod grotesc. Hai să ne imaginăm pentru o secundă că majoritatea covârșitoare a bogăției create în fiecare an intră în buzunarele a 1%, sau chiar 0,1%, din populație. Pare incredibil? De fapt, începând din anul 1980, doar procentul superior de 0,01% dintre americani (numai 16 000 de familii) a fost beneficiarul cvintuplării părții lor din bogăția națională. Ei se bucură acum de un segment mai mare din economia americană decât omologii lor din așa-zisa Gilded Age a ultimei părți din secolul al XIX-lea.⁶ Dacă economia țării tale crește doar pentru că bogații se îmbogățesc și mai mult, iar tu muncești din ce în ce mai tare doar pentru a-ți menține vechiul standard de viață, atunci ai dreptul să te întrebi cărui scop, mai exact, este destinată toată această creștere?

Acest lucru este cu atât mai adevărat cu cât fiecare studiu făcut în ultima vreme demonstrează că fericirea oamenilor nu depinde de bogăția lor absolută, ci mai degrabă de bogăția lor în raport cu persoanele din jur. Într-un

experiment relatat în articolul intitulat „Maimuțele refuză plata inegală“, două maimuțe-capucin au fost, la început, pe deplin mulțumite cu recompensa în castraveți pe care o primeau după ce încheiau cu succes o sarcină dată. Dar când recompensa uneia dintre ele a fost ulterior schimbată în boabe de struguri, considerate de către maimuțe mai gustoase decât castraveții, cea care primea în continuare castraveți a fost ultragiată, aruncând furioasă recompensa de care fusese satisfăcută mai devreme în fața îngrijitorului ei.⁷ Economia primatelor crescuse, din moment ce strugurii sunt considerați mai buni decât castraveții. Însă inegalitatea rezultată a provocat numai nemulțumiri. Iar oamenii sunt la fel. Când angajaților de la Universitatea din California le-au fost furnizate informații despre salariile colegilor lor, aceia care au descoperit că erau plătiți sub medie au devenit dintr-odată mai puțin satisfăcuți și mai înclinați să caute un loc de muncă nou. Atitudinea celor care câștigau peste medie a rămas neafectată.⁸

Așadar, creșterea economică este, în parte, efectul însumat al unei curse de înarmare între indivizi care trebuie să fie mereu cu un pas înaintea vecinilor. Imaginează-ți că mergi la restaurantul din cartier, numai ca să descoperi că nu mai există nimeni dispus să muncească pe salariul unui ospătar sau bucătar. Bogăția ta relativă depinde de sărăcia relativă a altcuiva. Iar această compulsie individuală de a-l întrece pe celălalt sau de a rămâne în fața lui este ceea ce ne face să alergăm din ce în ce mai repede pe uriașa roată de hamster a economiei, propulsând întregul proces, fără ca asta să ne facă neapărat mai fericiți. Dacă un ospătar câștigă

”

O analiză inteligentă și surprinzătoare, care arată cum ar putea răspunde societatea noastră nevoilor oamenilor reali în loc să urmărească creșterea cu orice preț.

— GOODREADS

“

David Pilling propune o perspectivă îndrăzneată asupra felului în care este calculată creșterea economică. Teza principală a autorului este că nu numai modul în care calculăm creșterea economică ar trebui regândit, ci chiar modul în care concepem creșterea și progresul. Expertul de la *Financial Times* argumentează chiar, în siajul unor gânditori precum Rosa Luxemburg sau Michel Foucault, că ideea de economie globală este mai curând o abstracție care a condus la fetișizarea conceptului de creștere, cu consecințe devastatoare asupra raporturilor sociale și mai ales asupra mediului. Tocmai de aceea, cartea lui poate fi văzută ca o pledoarie pentru a renunța la ideea de PIB, care ne oferă o imagine foarte distorsionată asupra societății, și de a lansa o dezbatere despre ce și cum ar trebui măsurat pentru a cuantifica bunăstarea sau progresul unei societăți.